

OB OSEMDESETLETNICI ROJSTVA SREČKA KOSOVELA

Osemdesetletnico rojstva Srečka Kosovela so njegovi ožji rojaki in slovenska kulturna javnost počastili z ustreznim poudarkom, torej z najmanjšo mero »praznovanja« in z veliko raziskovalne vneme: marca, na večer pred pesnikovim rojstnim dnem, je bila v Sežani umetniška akademija, slavnostni govornik na njej pa dr. Bratko Kreft; maja je bil v ljubljanski Drami poseben literarno-pričevanjski večer, na katerem sta o svojem prijateljevanju s Kosovelom govorila Bratko Kreft in Avgust Černigoj, o svojem odnosu do njegove poezije pa Ciril Zlobec, Pavle Merku, Jolka Milič, Veno Taufer, Tone Kuntner, Marko Kravos, Andrej Brvar, Alenka Rebula Tuta in Denis Poniž; prejšnji mesec (4. 10.) pa so v Cankarjevem domu na zboru slavistov razpravljali o Kosovelu Franc Zadravec, Ciril Zlobec, Marko Kravos, Gino Brazzoduro, Niko Grafenauer, Jolka Milič, Matej Rode in Janez Vrečko. Objavljamo tri prispevke s tega zbora. Ur.

»Današnje« branje Kosovela (Poskus kulturnopolitičnega eseja)

Ciril
Zlobec

Današnje srečanje, posvečeno Srečku Kosovelu, ali še točneje, poskusu, kako opredeliti naš odnos do njegove besede, je po svojem namenu in vsaj nekaterih udeležencih nadaljevanje majskega večera v ljubljanski Drami, zato se mi zdi umestno, da svojo takratno misel o Kosovelovi poeziji razširim v razmišljanje. S tem si seveda ne domišljam, da z njim odkrivam karkoli še neznanega. Gre čisto preprosto za to, vsaj v mojem primeru, da lastno, zelo osebno, torej subjektivno misel soočam s podobno ali drugačno mislijo drugih. Nekaj zaradi svoje kulturne radovednosti, nekaj pa zato, da bi po tem soočanju z drugimi odhajal poslej bolj pripravljen na prihodnje obiske h Kosovelovi poeziji.

In s tem sem se že dotaknil ene od značilnosti Kosovelove pesmi: ne daje se nam vsa hkrati in ne v tako razvidni podobi, da bi jo lahko brez slabe vesti priporočil za šolsko berilo. Kakršenkoli poskus ene same, vseobsegajoče oznake, poskus za vse potrebe in čase uporabne sinteze te poezije, je nemogoč ali vsaj skrajno neprimeren. Tudi bolj ali manj zvesto navajanje tematskih ali vsebinskih sklopov je najbrž nezadostno. Ali smo kaj povedali, če

rečemo, da je Kosovel elegični pesnik, pesnik Krasa in smrti in hkrati izpovedovalec revolucionarnih vizij in potem nenadoma eden največjih slovenskih avantgardistov? Samo ponovili smo že znano in prav tu se moja misel prvič zatakne: Kosovel je res vse to, toda koliko smo mi, njegovi bralci, sposobni, da to notranjo razčlenjenost njegove lirike in osebnosti sprejmemo kot celovitost, kot poseben pesniški in človeški pojav v slovenski literaturi. Ob tem si zastavljam nekoliko nespodobno vprašanje: Ali smo Slovenci — kolikor tvegamo o sebi kakršenkoli skupni imenovalci — sploh pripravljeni sprejeti in občutiti pesnika, njegovo poezijo in kritično misel kot nedeljivo celoto, še posebej, ko imamo v mislih možnost njihovega učinkovanja, njihovega vpliva na našo sedanjo kulturno situacijo in na našo umetniško, kulturno, narodno, socialno, politično, idejno in ne vem še kakšno zavest? Skratka, tudi pri vplivu gre za dvoje: za parcialen ali celovit vpliv? Mislim, da smo si doslej, v šoli in zunaj nje, bolj prizadevali za prvega kot za drugega. Ko si skušamo odgovoriti, zakaj tako, je zadrega očitna.

Tudi moja zdaj. Na majskem srečanju v Drami je Andrej Brvar izrazil misel, da je poskus nekakšne »nacionalne sanktifikacije« Srečka Kosovela zastal prav tedaj, ko so izšli *Integrali*, hkrati pa se je tudi izpovedal, da so ga prav *Integrali* do kraja poetsko prevzeli, če nekoliko poenostavim njegovo razmišljanje, oziroma da je šele ob njih odkril tako rekoč polno sozvočje med svojo in Kosovelovo poezijo, znano pod tem naslovom. Tudi Veno Taufer in Poniž sta v svoji pesniški izkušnji občutila *Integrale* kot mejno dejanje v razvoju slovenske poezije, odločilno tako za Kosovela kot za naše sedanje oziroma tedanje stanje, kot nekakšen pesniški credo in potrditev poti slovenske avantgarde, ki je bila tedaj že v polnem razmahu, z začetki Vena Tauferja že skoraj desetletje pred tem, v novi različici in nenavadno silovito pri Šalamunu tako rekoč prav tedaj in potem zdržema pri celem valu avantgarde. Tudi pri Ponižu.

Zagotovo gre jemati *Integrale* za mejni pojav ne samo v Kosovelovi poeziji, temveč tudi v našem odnosu do njega. Dobesedno razpolovili so nas. Govorim torej o našem odnosu, ne o pomenu te zbirke znotraj pesnikovega razvoja, o tem so govorili in pisali drugi, poznavalci in strokovnjaki, ki so že po svojem statusnem položaju — univerzitetni profesorji, profesionalni kritiki in teoretiki — globlje zavezani javnosti za svoje ugotovitve, ki si tudi prizadevajo za ustrezno težo objektivne sodbe. Ker pa sem kljub temu sprejel vabilo, naj sodelujem na tem srečanju, sem to storil zato, ker sem trdno prepričan, da je poezija tudi stvar branja in torej ostaja naš odnos do nje, vsaj intimno v nas, notranje diferenciran tudi potem, ko se lahko opremo na ponujeno sintetično sodbo stroke. Ta »nepokornost« zadnji ali najvišji sodbi kritike je ena temeljnih lastnosti umetnosti in razlaga za njeno kljubovanje času. Pa se vrnimo k predmetu našega razmišljanja.

Res je: »nacionalna sanktifikacija« Srečka Kosovela je najbrž zastala ob odkritju *Integralov*, ki so pred nas izzivalno postavili precej zamotano, skrivnostno drugačnost, za sleherno sanktifikacijo pa so skorajda neizbežne enosmernost, enobarvnost, enodimenzionalnost. Na našem kulturnem in nacionalnem obzorju je bilo mogoče zaslutiti takšen poskus, če sprejmemo Brvarjevo domnevo, v prvih povojnih letih, ko se je pri Kosovelu — še natančneje povedano: v naših predstavah o literaturi prihodnosti — kazala kot logičen razvoj pot od elegičnega pesnika o Krasu in smrti k revolucio-

narni pesmi. Oporne točke so bili Bori, Ekstaza smrti, Rdeči atom in druge, tem bolj ali manj sorodne pesmi. Sam, ki se tega časa in njegove kulturne in družbene atmosfere dobro spominjam, imam občutek, da ni šlo za ceneno politično manipulacijo v dobi, ko sta ideološka in politična misel resnično poskušala odločilno vrednotiti tudi umetniškost literature. To ambicijo politike in njene ideologije gre v tem obdobju še zmerom jemati kot razumljiv, če že ne kar normalen pojav, normalen vsaj v naših, slovenskih razmerah, ko je nacionalna politika vendarle še čutila potrebo, da išče ali odkriva ali izvablja ali prisiljuje nekakšno humanistično zrcalno podobo sebe same, s prepričljivostjo umetniške besede ustvarjeno podobo smisla in ciljev svojega početja; v literaturi in umetnosti je iskala in hotela najti human, pomirjajoč odmev na svoje čisto hrapave prijeme v dejanskosti vsakdanjega življenja. Kaj torej bolj naravnega kot se pri tem opreti na Srečka Kosovela? Mislim, da je pri tem šlo — ponavljam — za iskreno, iz slovenske kulturne in politične tradicije podedovano potrebo, da se na ravni, kjer posamezna prizadevanja postanejo narodna zadeva, v nemotečem sozvočju srečata in prelijeta druga v drugo literatura in politika, zlasti ko je v eni in drugi mogoče odkriti težnje in lastnosti, ki nam dopuščajo, da jih imenujemo napredne. Napredna politika, napredna literatura. Ali bi se tedaj, po zmagoviti narodnoosvobodilni vojni in revoluciji, sploh mogli razhajati? Spominjam se Vidmarjevega predavanja na nekem literarnem večeru v ljubljanski Drami takoj po vojni, ko je takšen spoj politike in literature v socialistični družbi imel ne samo za možen, ampak za eno temeljnih pridobitev našega NOB in revolucije.

Poezija je praviloma resda, če je dobra, mnogoznačna; poklicani in nepoklicani odkrivajo v njej natančno tisto, kar so šli vanjo iskat. Bi mogel biti Srečko Kosovel v tem iskanju resnice časa v njegovi poeziji izjema? Najbrž ne. In najbrž še posebej zato ne, ker je sam v najbolj plodnih in najbolj nemirnih trenutkih svojega pesnjenja (leta 1925 in začetek 1926.) napisal nekaj člankov in razprav, ki jih moramo imeti za temeljne, kot na primer *Umetnost in proletarec* ter *Razpad družbe in propad umetnosti*, ki jih je mogoče razumeti kot njegov občanski in pesniški credo. Misli v teh besedilih in nenavadno močan čustveni naboj, s katerim jih je Kosovel prežaril, ne dopuščajo nobenega dvoma, da je šlo pesniku za takšno pozicijo kulture v družbi — torej tudi v poeziji — ki bi jo danes imenovali angažirana, če ne že kar politična. Kdor pa hoče razlagati Kosovelovo poezijo predvsem s sklicevanjem na njegovo teoretično in programsko deklarativno besedo, bo zlahka našel dovolj dokazov za trditev, da je Kosovel predvsem pesnik revolucije, v vsakem primeru pa pesnik angažirane vsebine. V teh in drugih člankih naletimo na take definicije umetnosti in njene soodvisnosti od narodove usode, od njene odgovornosti za družbo prihodnosti, da se nam danes zdijo kot prenesene naravnost iz teorije socrealizma. S tako politično dikcijo, s parolami, kot so »umetnost za človeka«, »razredna kultura«, »proletarska kultura«, »upodabljanje življenje iz resničnosti«, bi danes, v naši socialistični ureditvi, težko shajal najbolj zagnan politični pragmatik, zagotovo pa ne bi našli pesnika, ki bi si upal razmišljati o slovenski in evropski kulturi prihodnosti pod takšnimi gesli. Čeprav se zavedam, da so vsi ti navedki zelo jasno uokvirjeni v čisto določen čas, docela konkretne slovenske nacionalne, družbene, socialne in kulturne razmere ob koncu prve svetovne vojne in je zato sleherni

raba zunaj njihovega naravnega konteksta po svoje vendarle, čeprav nehote, manipulacija. Iskanje sinteze, k čemur teži, kljub mojemu drugačnemu namenu na začetku tega zapisa, tudi to moje razmišljanje, je zmerom vsaj v določenem smislu zloraba, ker hočeš nočeš stvari posplošuje. Pa vendar: če ponujam domnevo, da so političnemu ušesu, pri nas in zdaj, taka Kosovelova politična gesla še zmerom zelo prijetna, je treba v isti sapi ugotoviti, da ni Kosovel zaradi njih prav nič manj priljubljen tudi pri tistih zagovornikih »sleherne konkretnosti osvobojenega teksta«, pri pesnikih čiste igre, torej pri domala celotnem toku slovenske avantgarde zadnjih dvajset let, avantgarde, ki sicer odločno odklanja mnogo milejša današnja politična gesla v kulturi. Jih pri Kosovelu ne jemlje resno? Meni, da so pesnikov spodrsrljaj? Dolg času? Občansko opravilo, ki nima s poezijo nobene zveze?

Ob tem paradoksu, ki pa utegne biti samo navidezen, je mogoče trditi vsaj naslednje:

— da tako politika kot kultura, vsaka po svoji logiki, odkrivata pri umetnikih in delih, ki so postali neiztrgljiv člen v verigi nacionalne in družbene identitete, predvsem in najpogosteje tiste postulate, ki so, tako za politiko kot za kulturo, v določenem trenutku najbolj uporabni, torej najbolj pripravnih za »današnjo rabo, takrat pač, ko po njih sežemo z namenom, da iz njih zbrskamo dokaz in oporo zase in za svoja stališča, zato ni nič nenavadnega, če bolj ali manj ves povojni čas spuščata v temno globino Kosovelove umetnosti svoja sidra tako politika, vsaj tisti njen del, ki se vsaj občasno še ukvarja s kulturo, kot tudi kulturna sfera, zlasti literarna avantgarda, čeprav ne politika ne avantgarda zato ne odkrivata druga v drugi kakršnihkoli stičnih točk v sicer skupni ljubezni do Kosovela;

— da je možen nesporazum že ob taki pesnikovi misli v že omenjenem eseju *Umetnost in proletarec*, kot je naslednja, ki jo je avtor tudi sam podčrtal, da je namreč »vsakemu resničnemu umetniku svobodno izpovedovanje svojih spoznanj najvišja dolžnost, zato je tudi vsak resničen umetnik postavljen pred alternativo: služiti ali resnici ali buržoaziji«. Politična izpeljava te misli je lahko zelo preprosta: resnica je nasprotje buržoazije, v naših razmerah bi torej bilo *služiti resnici* tudi sinonim za izkazovanje vsaj spoštovanja socialistični družbi, ki da je negacija buržoazije itd. itd., vendar je mogoče to Kosovelovo misel razumeti z današnjega stališča tudi tako, da gre v svetu umetnika predvsem za popolno svobodo umetniškega ustvarjanja (»svobodno izpovedovanje svojih spoznanj...«), zagotovo pa je v tem Kosovelovem političnem geslu *tudi* ta umetniški aksiom o popolni svobodi umetnikovega ravnanja, ki je njegova dolžnost, kajti pri Kosovelu vizija o socialistični prihodnosti ni bila nikoli in v nikakršnem nasprotju s popolno umetniško svobodo, z visoko oceno in pomenom kulture v družbi;

— pri tem pa ne smemo pozabiti, da je bil socializem pri Kosovelu videnjski, idealiteta, te pa ne gre enačiti z dejanskim stanjem in razmerami družbe, ki je sicer socialistična, a hkrati vendarle ujeta v neprijaznost vsakdanjega življenja, zato je sicer mogoče razlagati Kosovelovo videnje socialistične prihodnosti, ko ga projiciramo v naš čas, kot zgodovinsko potrditev naše sedanosti, lahko pa ga občutimo tudi kot kritiko te sedanosti, vse je pač odvisno od takšnega ali drugačnega — branja;

— in res je — tudi če ostanemo znotraj čiste kulture in je ne postavljamo več v antagonistično drugačnost s politiko — da je Kosovel tako rekoč še pred smrtjo sanjal o svoji prvi zbirki, *Zlatem čolnu*, čeprav bi ga, po vsej verjetnosti, predstavila predvsem kot elegičnega pesnika Krasa in smrti, vendar ni nič manj res, da je ob pesmih, ki jih zdaj poznamo kot *Integrale*, vzneseno zapisal: »Zdaj iščem novih poti. Novih, novih, novih. Ta nemir, ki je v meni, to nervoznost, to hočem izraziti.« (Iz pisma Fanici Obidovi 12. julija 1925). In dva meseca pozneje isti naslovljenki: »Zdaj sem začel hoditi v pesmih ekstremnejšo pot; moj najnovejši cikel pesmi, ki pa ne bo v zbirki, 'Integrali', ima popolnoma svoj lasten, poseben značaj...« Značilno, da Kosovel govori o *poti*, ko skuša pojasniti radikalno spremembo v svoji poeziji, in da hoče nemir in nervoznost, ki da sta v njem, *izraziti*, ostal je torej tudi v *Integralih* pesnik vsebine, ki pa ji išče ustrenejšo, novemu počutju in spoznanju v sebi primerno obliko. Zato pri Kosovelu, če mu nočemo ožiti njegovega ustvarjalnega razpona, najbrž ne smemo upoštevati enega samega pola njegove umetnosti: ne samo vsebine in ne samo oblike. Med njima pri Kosovelu ni razpoke, ni dvojnosti, še manj medsebojnega zanikanja, spoj obojega, vsebine in oblike, je domala popoln. To nas opravičuje v sklepu, da se je prelom v njem resnično zgodil, zavestno se je torej poslovil od tradicije in se odločil za novo pesništvo, z ničimer vnaprej omejeno, bliže izbruhu kot pesmi, ki bi jo nadzorovala estetska volja. To nasprotje ali ta dvojnost nas utrjuje v misli, da je v Kosovelovi poetiki globoka zarez, ki njegovo pesniško produkcijo zelo izrazito deli na dvoje, vendar ni nobenih dokazov, da bi pesnik v svojem drugem obdobju, ko je bil že ves sredi *Integralov*, podcenjeval pesniški opus svojega prvega obdobja, sam nase je gledal kot na celoto, kljub omenjeni zarezi, zato ne bomo grešili, če tudi mi z enako pravičnostjo sprejemamo tako Balado o brinjevki kot Ekstazo smrti pa Rdeči atom in Tragedijo na oceanu kot tudi neobvladljivi, čustveni in miselni pa tudi estetski nemir *Integralov*: na njihovih vzburkanih valovih se mirni *Zlati čoln* ne potaplja.

Zdi se, da se prav ob *Integralih* razkriva posebnost slovenskega branja Kosovela: nerazumljivo je, da je politični bralec ob njih vznemirjen, najbrž zato, ker ne more sintetizirati v nekakšen višji red pesnikovega izbruha, njegove revolucionarne misli in čustev, kajti *Integrali* so v dobršnem delu tudi angažirana poezija; socialistična ideja, če smemo tako imenovati njeno osrednje politično razpoloženje, je vseskozi kristalno jasna, nedvoumna, vendar — in to je pglavitno — ne kot prevzeta ideja, kot izposojeni vzorec, ki ga je mogoče, oplemenitenega, iz poezije spet vrniti v propagandno literaturo, temveč gre vseskozi za živo navzočnost celovite pesnikove osebnosti na tisti ravni, ko postane misel na usodo narodne skupnosti intimna zadeva izpovedovalca. Kosovel, ki je že prej nacionalno in družbeno usodo prefiltriral skozi lastno osebnost (in v tem se opazno loči od Seliškarkja, Klopčiča in drugih pesnikov tedanje socialne in revolucionarne usmeritve, pri kateri ni pesnik nikoli tako do kraja poisten s svojo pesmijo), to v *Integralih* samo še stopnjuje, tako da med njim in narodno skupnostjo ne samo, da ni več nobene razlike, tudi nobenega vmesnega prostora ni več, vse postaja on sam ali vsaj: *tudi* on sam. In to v dobesednem smislu: on, človek-pesnik, kot tudi v prenesenem: jaz kot individuum, kot posameznik v družbi, narodu, v svetu.

In če je čudno, da slovensko politično branje nerado sprejema revolucionarnega Kosovela v takšni raztrgani obliki, čeprav je bil tudi tedanji čas resnično raztrgan in je raztrgan tudi današnji, je prav tako domala neverjetno navdušenje brez pridržkov, s kakršnim se je slovenska avantgarda oprijela *Integralov* in jih hlastno prebrala in jih še zdaj bere samo in ali vsaj predvsem kot ustvarjalni estetski novum, morda še kot nemočni krik osamljenega posameznika v družbi, ne vidi pa v Kosovelovi emociji in izpovedi temeljne razlike med avtorjem *Integralov* in lastnim pesništvom (tu ne govorim o umetniški vrednosti enega in drugega), ki je imelo ob izidu te prelomne knjige, in v marsičem ima še zmerom, čisto drugačne, če ne že nasprotne ambicije: »sleherne izpovedi ali sporočila ali emocije osvobojeni tekst«. Že samo ime dveh glavnih valov slovenske avantgarde zadnjih dvajset let, *ludizem* in *reizem*, to potrjuje. Sam Kosovel večkrat izrecno odklanja obliko brez vsebine, hkrati pa za novo vsebino odkrije tudi novo obliko. Nekje pravi: »Nove oblike išče naš umetnik, pa ne ve, da življenje samo ustvarja nove oblike.« in spet: »Revolucija v umetnosti ni mogla trajati zato, ker je bila zgolj revolucija forme.« Celo pri kritiki umetniškega dela (opazna ob Vidmarjevem pisanju) pričakuje večjo osebno prizadetost ali zavzetost. Zanimiv je med mnogimi drugimi zapis v načrtu za predavanje *Razpad družbe in propad umetnosti*: »... Razpad je življenjska nujnost, ki se je ne da preprečiti. Razkrajanje in razpad je prav tako življenjske važnosti kakor progresivna rast. Zato ne smemo postati pesimisti, ako vidimo, da nekaj razpada, da nekaj odмира, marveč se moramo zavesti, kaj je, ki nam v tem kaosu propada.

Pristno — nepristno
tvornost — netvornost
vsebina — oblika«

In če naj to razmišljanje sklenem: Zakaj je prišlo ob izidu *Integralov* do blokade, kot razmišlja Andrej Brvar, »nacionalne sanktifikacije« Srečka Kosovela? Kakorkoli že, da se je to zgodilo, je njegova in naša sreča. Predvsem naša. Ta kontroverznost v branju, ki še naprej hoče biti ali pretežno politično ali pretežno estetsko, nam ohranja Kosovela kot razdajajočo se skrivnost, ki še zmerom spodbuja našo radovednost in podžiga našo raziskovalno vnemo, pravzaprav je Kosovel zdaj, ko je ves pred nami, v celoti natisnjen in temeljito komentiran, bolj kot kadarkoli v preteklosti, ko smo ga dobivali po kosih, doziranega, resnično »grozna ogromnost«, ki nas privlači, da jo zagnano osvajamo, čeprav je še zmerom ne moremo, kot kaže, v celoti osvojiti. In vendar: morda le ne bi bilo narobe, če bi prestopili v novo fazo branja, če bi ga, svojega priljubljenega Kosovela, sprejeli in razumeli kot celoto, čeprav je naravno, da so naše globlje simpatije do posameznih delov te celote diferencirane. In da bodo takšne tudi ostale.

In navsezadnje: Sem sam, ki se zanj potegujem, sposoben takšnega odprtega branja danes, v Orwellovem letu 1984 ob osemdesetletnici Kosovelovega rojstva?

Ljubljana, 2. 10. 1984